

Kan fornisländskans *rúnar* betyda 'bokstäver'?

MIKAEL MALES

Det närmast förbehållslösa svaret på frågan i titeln har hittills varit 'ja'. Det mest välkända exemplet på denna betydelse återfinns i den Första grammatiska avhandlingen (ca 1150), där författaren argumenterar för att anpassa och utöka det latinska alfabetet för att uppnå ett mer grafofonematiskt precist skriftsystem som lämpar sig för fornisländskan. Han säger då till sin tänkta motpart att *eigi er þat rúnanna kostr þó at þú lesir vel eða ráðir vel at líkindum þar sem rúnarnar vísa óskýrt, heldr er þat þinn kostr* (Hreinn Benediktsson 1972: 214).¹ Enligt hittills existerande översättningar skulle detta betyda: 'det är inte bokstävernas förtjänst, utan snarare din egen, om du läser dem väl eller tolkar dem väl utifrån vad som är sannolikt i fall där bokstäverna ger oklart besked'.²

Om översättningen är riktig är detta den enda gång avhandlingens författare använder *rúnar* för att beteckna latinska bokstäver. I det andra fall där han använder ordet betyder det sannolikt 'runor' (*rúnar* [*heita*] *málstafir* '[en typ av] bokstäver [heter] runor') (Hreinn Benediktsson 1972: 222). För bokstäver använder han annars alltid *stafir*, *málstafir* eller *bókstafir*, och då det rör sig om en terminologiskt medveten författare som skriver en avhandling om ortografi vore det uppseendeväckande om han plötsligt bytte beteckning.

¹ Citat återges med normaliserad ortografi.

² Den ende äldre forskare jag har funnit som uppenbarligen förstår *rúnar* här som 'runor' är Björn M. Ólsen, även om han inte ger en översättning av texten (Björn M. Ólsen 1883: 91–92). Också redaktörerna av *Ordbog over det norrøne prosasprog* tycks förstå passagen så (se nedan).

Om avhandlingens författare istället åsyftar runor skulle detta inte bara vara i enlighet med den stringens för vilken han har blivit så beundrad i modern forskning. Hans kritiska hållning skulle dessutom bli mer begriplig, och detta får sägas vara giltigt även om han måhända syftar på det medeltida, mer exakta runinventariet som var under utveckling vid denna tid, eftersom ristare ytterst sällan konsekvent utnyttjade dess fulla potential, och då vokallängd inte markerades (något som åtminstone författaren menade att latinsk skrift tillät) (om grafonematisk korrespondens under denna tid, se exempelvis Spurkland 2000: 163–65). För en grammatiker med medvetenhet om ortografi och olika skriftsystem (han anför på korrekt vis grekiska i sin argumentation) torde runorna ha tett sig som mycket inexakta och kunnat fungera som ett utmärkt exempel för att få motparten att inse behovet av ett mer otvetydigt skriftsystem.

Den förste grammatikerns konsekventa bruk av terminologi och runinventariets karaktär stödjer alltså att *rúnar* i den Första grammatiska avhandlingen genomgående skall översättas med 'runor'. Detta medför inte bara en nyöversättning, utan ger oss också ett nytt och samtida vittnesmål till hur runorna uppfattades som skriftsystem; deras inexakta karaktär kunde utan vidare förutsättas vara känd av den tänkte antagonisten i avhandlingen. En äldre uppfattning om att runskrift för praktiskt bruk var så gott som okänd på Island före ca 1200 har redan blivit ifrågasatt, och referensen i den Första grammatiska avhandlingen understryker att denna åsikt bör revideras.³

Möjliga belägg på betydelsen 'bokstäver'

Finns det då överhuvud taget belägg för betydelsen '(latinska) bokstäver'? De tre exempel som finns i *Ordbog over det norrøne prosasprogs* databas där en sådan betydelse kunde komma på fråga gäller skriftsystem andra än det latinska – såsom grekiska – eller inskriptioner på sten.⁴ Endast i

³ Se Hagland (1989) och Þórgunnur Snædal (2011).

⁴ Så i *Stefáns saga* (inskriftion på gravsten; det syriska språket har just nämnts och tecknen kräver tolkning av en biskop (*en síðan réð Jóan episcopus rúnar*). Det tycks alltså röra sig om främmande skrift ur protagonisternas perspektiv) (de Leeuw van Weenen 1993: 95); *Klements saga* (inskriftion på gravsten) (Larsson 1885: 73); *Rómverja saga* (*ekki nam ek girðskar rúnar 'jag lärde mig inte grekisk skrift'*) (Meissner 1910: 52) (<https://onp.ku.dk/onp/onp.php?o65646>, granskad 21 november 2020).

dess fall måste betydelsen vara en annan än 'runor' i modern bemärkelse, och ordet synes då betyda antingen 'monumentalskrift för inskription (på sten)' eller 'främmande skrift'. Som beteckning för skrift tycks *rúnar* alltså ha kunnat ha en något vidare betydelse än 'runor', men betydelsen var då snarast 'andra skriftsystem/skrifttyper', nämligen det som inte var vanlig, latinsk bokskrift. Det bör nämnas att jag först genomförde denna undersökning innan *Ordbog over det norrøne prosasprogs* databas hade försetts med översättningar. Sedan dess har redaktörerna placerat såväl passagen från den Första grammatiska avhandlingen som de exempel som nämnts ovan under betydelsen "rune, skriftegn, bogstav (andet end latinsk)", helt i enlighet med mina observationer. Den betydelse som översättarna av den Första grammatiska avhandlingen har valt synes sålunda vara just den betydelse som ordet var markerat för att inte ha.⁵

I prosatext finns inget som motsäger denna semantik. Två poetiska passager kräver dock en närmare dryftning. I *Hugsvinnsmál*, en 1200-talsöversättning av lärodikten *Disticha Catonis*, lyder första halvan av strof 12: *Bækr ok rúnir / kenn þú blíðliga / ger þú við góða vel* (Clunies Ross et al. 2007–, 7: 367–68) 'lär vänligt ut / böcker och runor / och gör väl mot de goda'. Här synes skolning i *grammatica* åsyftas, och detta samt kopplingen till böcker gör att det ligger nära till hands att här tolka *rúnir* (en yngre form av *rúnar*) som 'latinsk skrift'.⁶ Den omfattande diskussionen av runor i den Tredje grammatiska avhandlingen – i en översättning av Priscianus *Institutiones* – visar dock att ingen motsättning behövde föreligga mellan studiet av runor och *grammatica*. Ett positivt indicium för att det faktiskt är runor som avses i *Hugsvinnsmál* finns i en liknande formulering i Røgnvaldr jarls *lausavísa* 1: *týnik traudla rúnnum / tíð's mér bók ok smíðir* (Clunies Ross et al. 2007–, 2: 576–77) 'jag glömmer knappast runor / jag är välbekant med böcker och hantverk'. Røgnvaldrs prestation

⁵ En ytterligare logisk möjlighet är att avhandlingens författare använder *rúnar* som ett överordnat begrepp 'skriftecken' mot *stafr* 'skriftecken specifika för ett språk'. Att så inte är fallet visas dock av avhandlingens början: *en af því at tungurnar eru [ó]líkar hver annarri [...] þá þarf ólíka stafr í at hafa [...]* (Hreinn Benediktsson 1972: 206) 'men eftersom språken är olika varandra [...] är det nödvändigt att ha olika skriftecken i dem [...]' *Stafr* är alltså det överordnade begreppet, och det kan specificeras för de enskilda språken: [...] *sem eigi ríta Grikkir látínustofum girzkuna ok eigi látínnumenn girzkum stofum látínu [...]* (Hreinn Benediktsson 1972: 206) '[...] liksom greker inte skriver grekiska med latinska bokstäver, eller latinarna latin med grekiska bokstäver [...]'. Däremot kan det överordnade *stafr* i norrönt också användas också om runor (se Hreinn Benediktsson 1972: 52–53).

⁶ Så tolkas ordet av Finnur Jónsson 1931: 473. Den nya utgåvan översätter dock med 'runes' (Clunies Ross et al. 2007–, 7: 367).

ligger alltså i att han behärskar *både* runor och latinsk skrift, och utifrån denna parallell är det rimligt att anta att detsamma åsyftas i *Hugsvinnsmál*. Däremot är den täta associationen mellan runor och latinsk skrift i sig av intresse. Detta styrker det intryck av bruket av runor som kan beläggas särskilt i norska inskrifter från ca 1200 och framåt; ristarna var ofta även boklärdade och hade åtminstone grundläggande kunskaper i latin.⁷

Ett ord som aldrig har tolkats som 'bokstäver', men som likväl kunde föranleda en sådan tolkning, finns i *Sigrdrífumál* 19 (endast belagd i handskriften GKS 2367 4to, ca 1270). Strofen börjar: *Þat eru bókrúnar / þat eru bjargrúnar [...]* 'Det är bokrunor / det är räddningsrunor [...]'. Det synes sökt att tolka *bókrúnar* som något annat än skrifttecken i en bok, oavsett om det gäller runor eller latinsk skrift (runor ristade på bokträ har föreslagits; Finnur Jónsson 1931: 58). Som Aslak Liestøl för länge sedan konstaterade är det dock uppenbart att det här rör sig om ett skrivarfel; skrivaren har skrivit 'bocrunar' för 'botrunar'. Denna iakttagelse stöds av två runinskrifter. En runkavle från Bergen (N B257) har en besvärjelse som börjar: **rist ek : bot:runar : rist : ek biabh : runar**, i normaliserad form (med rättning av felristningen **b** för **r**): *rist ek bótrúnar / rist ek bjargrúnar* 'jag ristar botrunor / jag ristar räddningsrunor' (Liestøl 1964: 41–46). Efter Liestøls tid har en besläktad svensk inskrift tillkommit. Kopparblecket ÖgNOR2001;32 Skänninge, kv. Abedissan (1000–1100-tal) har texten **luf-unarj...||...k butrunar**, och oavsett hur den saknade texten skall rekonstrueras torde det vara okontroversiellt att här läsa orden *lyfrúnar* 'läkerunor' och *bótrúnar* 'botrunor' (Källström 2007: 356).

c är det tecken man normalt skulle förvänta för /k/ vid denna tid. Det lilla *t* var å andra sidan intill förväxling likt *c* (se illustration i Liestøl 1964: 46). Med stöd i runinskrifterna är det därför möjligt att fastslå att ordet *bókrúnar* är resultatet av en felläsning, snarare än en muntlig variant – det var de två tecknen, inte de två ljuden, som var lätta att blanda samman. Ordet måste rimligtvis ha betytt något även för skrivaren, men vid en tid och på en plats där runor nyligen hade behandlats utförligt i bokform (i den Tredje grammatiska avhandlingen, ca 1250) finns det inget skäl att anta att skrivaren förstod något annat än 'runor i böcker'. Han hade inget skäl att omdefiniera eller ifrågasätta runbegreppet som sådant.

⁷ Se exempelvis Spurkland (2000: 193–96). Kanske blir kopplingen mellan inhemsk och latinsk lärdom ingenstans tydligare än på pinnen N B145, där en strof i *dróttkvætt*, och dessutom diktad med bara *aðalhendingar*, efterföljs av citatet *omnia vincit amor, et nos cedamus amori* 'kärleken övervinner allt, låt även oss ge efter för kärleken' från Vergilius tionde eklog.

Med dessa två exempel ur poesin faller de sista indicierna på den neutrala betydelsen 'bokstäver'. Denna betydelse tycks heller inte vara belagd i fornsvenskan, eller i de två andra forngermanska språk där ordet används om någon form av skriftecken.⁸ I den största fornengelska ordboken, Bosworth-Toller (1898), anges först båda betydelserna – 'a rune, a letter' – men det ges inga översättningar till de enskilda exemplen. De referenser som anförs översätts bäst med 'runor', utom i de fall som troligen felaktigt placerats under denna rubrik, men som snarare borde förstås som 'råd'.⁹ Bosworth-Toller hänvisar till Graffs massiva *Althochdeutscher Sprachschatz* där, som ofta i äldre ordböcker, ordets olika grundbetydelser anges på latin, och läsaren får veta att fornhögtyskans *rúna* kan betyda *litera*, alltså 'bokstav'.¹⁰ Alla Graffs exempel, i likhet med Bosworth-Tollers, stödjer dock en betydelse 'runa', eller möjligen, som i norrönt 'den andra (hemlighetsfulla/magiska/avvikande) skriften'.

Den neutrala betydelsens bakgrund

Graffs *Althochdeutscher Sprachschatz* kan troligen ge en fingervisning om hur den neutrala betydelsen 'bokstav' har hamnat i ordböcker över forngermanska språk. Latinet har aldrig haft ett eget ord för 'runor', något som tydligt visas av att när Venantius Fortunatus (500-tal) på latin ville uttrycka den specifika betydelsen 'runa' var han tvungen att låna in detta ord.¹¹ Ett gångbart latinskt ord blev det dock aldrig, och i äldre ordböcker och översättningar var den naturliga översättningen därför *littera*. Allt eftersom folkspråklig filologi åter blev en folkspråklig verksamhet återfördes de gamla översättningarna och definitionerna från latinet till språk som fortfarande, liksom under medeltiden, hade en distinktion mellan 'bokstäver' och 'runor'. De anförda textställena gjorde det uppenbart att betydelsen 'runor' var central, och ordboks författarna angav därför denna, men betydelsen av *littera* förblir likväl 'bokstav', och denna översättning

⁸ Se Söderwall (1884–1918, 2: 269) och Söderwall, Supplement (1953–73, 2: 657).

⁹ Så Layamons *Brut*, *Ormulum* och *The Ancren Rivle* (Bosworth & Toller 1898: 804)

¹⁰ Graff (1834–42, 2: 523–25). Schade (1882, 2: 729) definierar *rúna* – i betydelsen 'skriftecken' – bara som *altgermanischer Buchstabe*, i enlighet med argumentet i denna artikel. Den stora *Althochdeutsches Wörterbuch*, utg. Grosse (1952–), har ännu inte kommit till *r*.

¹¹ Carm. vii. 18, 19: *barbara fraxineis pingatur runa tabellis* 'må de barbariska runorna bli målade på tavlor av askträ'.

följde därför med in i ordböcker över medeltida folkspråk. I Bosworth-Tollers fall kan den möjligen vara direkt avhängig av Graff. I fråga om den Första grammatiska avhandlingen har den arnamagnæanska utgåvan varit tongivande, och där översätts *rínar* med *litterae* och *characteres* (Jón Sigurðsson et al. 1848–80, 2: 17, 23).

Den förste grammatikern och isländska hållningar till runor

Den neutrala betydelsen 'bokstav' har alltså lite med medeltiden och mycket med modern forskningshistoria och latinsk semantik att göra. Denna rättelse ger en säkrare läsning av ett antal textställen och är relevant för flera fornspråk. Etableringen av en riktig läsning av passagen i den Första grammatiska avhandlingen gör det också möjligt att följa en utveckling i attityden till runor hos tre isländska författare (en mer fullständig redogörelse för denna utveckling återfinns i Males 2016). Den förste grammatikern finner runt 1150 detta skriftsystem alltför inexact som bas för en lärd bokkultur, men kan samtidigt förutsätta så god kännedom hos läsaren om svårigheterna med att tolka runor att han inte närmare behöver förklara vari dessa svårigheter ligger: 'det är inte runornas förtjänst, utan snarare din egen, om du läser dem väl eller tolkar dem väl utifrån vad som är sannolikt i fall där runorna ger oklart besked'. I det följande ger jag ett kort sammandrag av relevanta diskussioner från Males (2016, 2020), för att visa hur en korrekt semantisk analys av passagen i den Första grammatiska avhandlingen öppnar för en förståelse av skiftande attityder gentemot runor bland isländska lärda i perioden ca 1150–1350.

Den förste grammatikern var aktiv i en tid då fundamenten för en lärd bokkultur lades. Hans diskussion är främst av pragmatisk karaktär, även om hans ortografiska system förblev outnyttjat. 100 år senare hade den litterära självmedvetenheten vaknat, och historisk särart hade blivit en tillgång i uppbyggnaden av en isländsk och nordisk identitet. Nu var strategin den motsatta. När Óláfr Þórðarson hvítaskáld översatte Priscianus *Institutiones* i den Tredje grammatiska avhandlingen (ca 1250) ersatte han latinska bokstäver med runor. Han jämförde också runor med andra skriftsystem, och hans val är talande: När han vill belysa enskilda drag hos runorna jämför han dem med latinsk skrift, men när han argumenterar för hur förträffliga de är åberopar han grekiska och

hebreiska. Han säger exempelvis att runorna är sexton, precis som hos de äldsta grekerna, och att när runmästarna behövde en runa för /y/ tog de den från hebreiska – en förklaring som tycks vara grundad på den isländska formen på runan, $\updownarrow$, till skillnad från den norska $\downarrow$ eller andra varianter (Males 2020: 183). Gång på gång undlåter han också att nämna olikheter mellan runor och latinsk skrift som kunde föranleda tvivel om runornas ypperlighet. Läsaren skall av detta förstå att runorna är lika bra som – och mer ursprungliga än – sina latinska motsvarigheter. På så vis gör han för runor vad han i den andra delen av avhandlingen gör för inhemsk poesi. Där påstår han att västnordisk diktning kom från Troja utan översättning, medan romarna fick nöja sig med översättningar gjorda i Aten. Därefter byter han ut alla latinska poetiska exempel i den efterföljande texten – en översättning av Donatus *Barbarismus* – mot isländska strofer, och återställer på så vis avhandlingen till den form den borde ha haft om den hade varit författad i Troja. I sitt bruk av runor och poesi är den Tredje grammatiska avhandlingen kanske det mest vältaliga vittnet till det isländska 1200-talets uppbyggnad av en ärbar forntid, ett projekt som i sin iver och sina ambitioner närmast kan beskrivas som protogöticistisk.

Runt 1350 hade situationen på Island åter förändrats, och det var nu oftare munkar än lärda hövdingar med världsliga intressen som var tongivande för den litterära produktionen. Litteraturen med alla dess grenar var sedan länge etablerad och behövde inte längre försvaras i förhållande till latinet. Arbetet med att avskriva den Tredje grammatiska avhandlingen föranledde vid denna tid en anonym munk att sammanfatta sina intryck av texten. Han skriver bland annat:

Skal yðr sýna hinn fyrsta lettrhátt svá ritinn eptir sextán stafa stafrófi í danskri tungu, eptir því sem Þóroddr rúnameistari ok Ari prestr hinn fróði hafa sett í móti látinumanna stafrófi, er meistari Priscianus hefir sett. Hafa þeir því fleiri hljóðsgreinir með hverjum raddarstaf sem þessi er tungan fátalaðri, svá at þat má undirstanda með hljóði umbeygilegu, hvössu ok sljófu, svá at einnar tíðar fall væri í hváru tveggja stafrófi, til þess at skáldin mætti þá mjúkara kveða eptir nýfundinni lettrlist [...] (Björn M. Ólsen 1884: 154–55)

'Nu skall ni få se det första sättet att skriva, upptecknat enligt det sextonstaviga alfabetet på danska [= norrönt], enligt det som runmästaren Þóroddr och prästen Ari har fastställt gentemot de latintalandes alfabet, som mästern Priscianus har fastställt. De [runorna] har flera accenter för varje vokal i den mån som detta språk [norrönt] har färre ljud, så att man kan förstå det [en vokal] med cirkumflex eller akut eller grav accent, så att det blir en och samma

accent i båda alfabeten, för att poeterna skulle kunna framföra [sina dikter] mjukare enligt den nyfunna bokstavskonsten [...]'.¹²

Påståendet att norrönt har färre vokalljud än latin kan framstå som förvånande, men är grundat på en uppfattning om att varje latinsk vokal hade en av tre accenter, så att deras antal därigenom tredubblades, och på en sammanblandning av tecken och ljud som var vanlig under medeltiden. Det som är avgörande i detta sammanhang är dock att denne munk helt bortser från Óláfrs huvudsakliga budskap, nämligen att runorna är äldre än latinsk skrift och överlag förträffliga. I fråga om runornas antal hänvisar vår munk inte till de äldsta grekerna, utan till två auktoriteter från 1100-talet. Vad gäller hans något oklara tankar om accenter är åtminstone så mycket tydligt han menar att en överföring av accenter från latinsk skrift till runor innebär en uppgradering av runskriften som leder till att poeterna kan dikta mer behagligt (förvirringen mellan tecken och ljud är här fullständig). Runskriften är alltså dels ung och kan dels förbättras genom anpassning till latin. Detta är raka motsatsen till vad Óláfr påstår. Detsamma gäller när vår munk något tidigare hänvisar till Óláfrs poetik. Här finns ingen trojansk ursprunglighet, utan tvärtom *ný skáld og fræðimenn* 'nya diktare och lärda' som korrigerar de äldre diktarnas villfarelser. Trots att han visar stor uppskattning för Óláfrs avhandling har han

¹² Översättningen av denna passage bjuder på åtskilliga svårigheter. En av dessa har föranlett utgivaren att rätta 'fátalaðri' (med färre ljud) till 'fástafaðri' (med färre bokstäver), eftersom norrönt hade fler vokaler än latin (Björn M. Ólsen (utg.) 1884: 154, 306; se diskussion i Fritznér 1883–96, 1: 395; men rättelsen godtas i 4: 93). Denna passage grundar sig dock på den Tredje grammatiska avhandlingen, och olikheten i antal vokalfonem i de två språken hör till de skillnader som undertrycks i den texten. Vidare är rättelsen svår att försvara på grund av att texten är samtida eller nästan samtida med handskriften, att rättelsen inte motiveras av något vanligt skrivarfel och att den resulterar i ett hapax legomenon (Males 2013: 41–53, 58). Det vår munk menar med 'färre ljud' är istället att runorna saknar accenter, enligt vad han just har sagt. En annan komplikation är uttrycket *einnar tíðar fall*, som bokstavligen betyder 'en tids fall' och här har översatts med 'en och samma accent'. Bakgrunden till detta uttryck är komplex, eftersom dess innebörd och dess form inte kommer från samma text. Innebörden tycks komma från det lika men inte identiska *tíðar tilfelli* 'tidens fall' som återfinns i avsnittet om accent i den Tredje grammatiska avhandlingen, men som där nämns som en sidokommentar om kvantitet (Björn M. Ólsen 1884: 55–56). Dess placering i kapitlet om accent verkar ha föranlett vår munk att använda *tíðar fall* för att beteckna accent. I sin faktiska språkliga realisering härrör dock uttrycket *einnar tíðar fall* från en annan text som han arbetade med, nämligen *Háttatal* 10: *Í þeima hætti skal velja saman þau orðtök er ólíkust sé at greina ok hafi þó einnar tíðar fall bæði orð ef vel skal vera* ('i detta versmått [reflþvorf] skall man sätta samman de uttryck som skiljer sig mest i betydelse men som, om det är väl utfört, har samma kvantitet [alltså upptar samma antal metrisk positioner]') (Faulkes 2007: 11).

härigenom motsagt hela dess andemening – dess högstämda chauvinism klingade ohörd för en som var trygg i sin egen textkultur.

Denna kronologiska följd av isländska attityder till runor är ett värdefullt och sällsynt komplement till studiet av faktiska inskrifter. Utrensningen av betydelsen 'bokstav' är alltså inte bara av lexikografiskt och forskningshistoriskt intresse, utan ger oss också tillgång till omdömen om runor som fälldes av dem som under högmedeltiden var Nordens främsta teoretiker kring det egna språket och skriften.

Referenser

Primärlitteratur

- Björn M. Ólsen (utg.), 1884: Den tredje og fjærde grammatiske afhandling i Snorres Edda tilligemed de grammatiske afhandlingers prolog og to andre tillæg. Skrifter 12. København.
- Clunies Ross, Margaret, et al. (utg.), 2007–: *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*. Turnhout.
- Faulkes, Anthony (utg.), 2007: *Snorri Sturluson. Edda. Háttatal*. Andra utgåvan. London.
- Hreinn Benediktsson (utg.), 1972: *The First Grammatical Treatise. Introduction, Text, Notes, Translation, Vocabulary, Facsimiles*. University of Iceland Publications in Linguistics 1. Reykjavík.
- Larsson, Ludvig (utg.), 1885: *Isländska handskriften N° 645 4° i den Arnamagnæanska samlingen på universitetsbiblioteket i København, 1: Handskriftens äldre del*. Lund.
- de Leeuw van Weenen, Andrea (utg. och utg. faks.), 1993: *The Icelandic Homily Book. Perg. 15 4° in the Royal Library, Stockholm*. ÍH quarto 3. Reykjavík.
- Meissner, Rudolf (utg.), 1910: *Rómveriasaga (AM 595, 4°)*. Palaestra 88. Berlin.

Sekundärlitteratur

- Björn M. Ólsen, 1883: *Runerne i den oldislandske literatur*. København.
- Bosworth, Joseph & Toller, T. Northcote, 1898: *An Anglo-Saxon Dictionary. Based on the Manuscript Collections of the Late Joseph Bosworth*. Oxford.
- Finnur Jónsson, 1931: *Lexicon Poeticum*. Andra utgåvan. København.
- Fritzner, Johan, 1883–96: *Ordbog over det gamle norske Sprog* 1–3. Kristiania. + 4: *Rettelser og tillegg*, utg. Finn Hødnebo. Oslo 1972.
- Graff, Eberhard Gottlieb, 1834–42: *Althochdeutscher Sprachschatz* 1–6. Berlin.
- Grosse, Rudolf (utg.), 1952–: *Althochdeutsches Wörterbuch*. Berlin.

- Hagland, Jan Ragnar, 1989: Islands eldste runetradisjon i lys av nye funn frå Trondheim og Bergen. *Arkiv för nordisk filologi* 104, s. 89–102.
- Jón Sigurðsson et al. (utg.), 1848–80: *Edda Snorra Sturlusonar. Edda Snorronis Sturlæi* 1–3. Hafniæ.
- Källström, Magnus, 2007: *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Acta Universitatis Stockholmensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 43. Stockholm.
- Liestøl, Aslak, 1964. *Runer fra Bryggen*. Särtryck av *Viking* (1963). Bergen.
- Males, Mikael, 2013: Wormianusredaktören: Språk, tro och sanning vid 1300-talets mitt. *Arkiv för nordisk filologi* 128, s. 41–77.
- , 2016: Applied *Grammatica*: Conjuring up the Native *Poetae*. I *Intellectual Culture*, utg. Stefka G. Eriksen, s. 263–307. Turnhout.
- , 2020: *The Poetic Genesis of Old Icelandic Literature*. Berlin.
- Ordbog over det norrøne prosasprog*. København: Den Arnamagnæanske Kommission. Länk: <https://onp.ku.dk/onp>.
- Schade, Oskar, 1882: *Altd deutsches Wörterbuch* 1–2. Andra utgåvan. Halle.
- Spurkland, Terje, 2000: *I begynnelsen var futhark. Norske runer og runeinnskrifter*. Oslo.
- Söderwall, K. F., 1884–1918: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket*. Lund. + *Supplement*, utg. Karl Gustav Ljunggren & Elias Wessén. Lund 1953–73.
- Pórgunnur Snædal, 2011: Rúnum ristir gripir frá Alþingisreitnum og Urriðakoti. *Árbók Hins íslenska fornleifafélags* 102, s. 167–186.

Abstract

This article argues that Old Norse *rúnar* cannot have the unqualified meaning ‘letters’, but only ‘runes’ or, rarely, ‘another type of script than the ordinary’. The meaning ‘letters’ in dictionaries and translations is derived from Latin, which has no word for ‘runes’, and where the natural translation of *rúnar* is therefore *litterae* ‘letters’. When Latin translations were subsequently reverted into the vernacular, the additional meaning ‘letters’ entered scholarly literature on the subject. This is true not only of Old Norse, but also of Old English and Old High German. This observation can provide us with more secure readings of some textual passages and, more importantly, allows us to follow the expression of attitudes towards runes in Iceland in the period c. 1150–1350.

Keywords: rún, letter, semantics, First Grammatical Treatise

Mikael Males

Universitetet i Oslo

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Niels Henrik Abels vei 36, 0313, Oslo

mikael.males@iln.uio.no